

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

МУЗИЧУК Олександр Миколайович - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8367-2504>

ГОНЧАРЕНКО Леся Леонідівна - кандидат історичних наук, доцент, Сумська філія Харківський національний університет внутрішніх справ, кафедра юридичних дисциплін (доцент)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0750-7344>

УДК 342.1

DOI 10.32782/NP.2023.2.25

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів учених, з'ясовано сутність таких понять, як: принципи та принципи права, на основі чого запропоновано авторське визначення принципів забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності. Виокремлено та надано характеристику ключовим принципам забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності, а також обґрунтовано доцільність їх закріплення на законодавчому рівні.

Ключові слова: принципи, принципи права, забезпечення, права людини, правоохоронна діяльність.

Постановка проблеми

Правоохоронна діяльність нерозривно пов'язана із можливістю застосування заходів адміністративного примусу, що в свою чергу досить часто призводить до порушення прав людини. При цьому в

ході осмислення сутності правоохоронної діяльності важливо формулювати на доктринальному рівні, втілювати в життя на рівні нормативно-правових актів і конкретних управлінських рішень засадничі положення здійснення правоохоронної діяльності, наближати такі положення до європейських правових стандартів та адаптувати їх до неминучих змін соціальних відносин в умовах воєнного стану.

Стан дослідження проблеми

В останні роки проблема забезпечення прав людини неодноразово ставала предметом наукових досліджень багатьох науковців. Зокрема, їй приділяли увагу: Н.М. Ахтирська, Ю.А. Ведерніков, Ю.О. Загуменна, В.В. Касько, А.М. Кучук, Б.А. Маланчук, Б.М. Пошва, Т.І. Фулей,

Н.Г. Шукліна та інші дослідники. У той же час констатуємо, що в юридичній літературі питання принципів забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності розглянуто досить побіжно, постає необхідність більш глибокого дослідження сутності окремих принципів, у тому числі в контексті актуальних соціально-економічних, політичних умов, у яких наразі функціонують правоохоронні органи.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є встановити коло та зміст ключових принципів забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності. Для досягнення вказаної мети вбачається необхідним вирішити наступні завдання: розкрити зміст терміну «правоохоронна діяльність»; визначити поняття принципів забезпечення прав людини; встановити коло ключових принципів забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в статті дістала подальшого розвитку характеристика ключових принципів забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності, а також здійснено їх змістовний аналіз.

Виклад основного матеріалу

На початку нашого дослідження варто визначитись із сутністю правоохоронної діяльності, адже саме на підставі глибокого аналізу різних поглядів науковців та врахування актуальних викликів, характерних для основних сфер життєдіяльності українського суспільства, можна дійти до розуміння принципово нових особливостей правоохоронної діяльності.

Так, на думку Л.В. Гудзь, правоохоронна діяльність – це діяльність спеціаль-

но уповноважених органів і організацій (державних та недержавних), яка має на меті захист прав і свобод людини і громадянина, охорону прав та законних інтересів державних і недержавних організацій, боротьбу зі злочинами та іншими правопорушеннями. Основними суб'єктами правоохоронної діяльності є правоохоронні органи [1, с.16].

Акцентуючи увагу на комплексному підході дослідниці, ми водночас вважаємо доцільним вважати також одним із ключових суб'єктів даної діяльності громадськість, а саме ті або інші інститути громадянського суспільства, які взаємодіють з правоохоронними органами у сфері охорони публічного порядку.

На думку А.І. Біласа, правоохоронна діяльність – це здійснюваний в межах чинного законодавства різновид правозастосовної діяльності компетентних державних органів із профілактики і припинення правопорушень, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності [2].

Як бачимо, дослідник виокремлює профілактику як елемент правоохоронної діяльності. Даний підхід органічно пов'язаний з втіленням виховних функцій, широкого спектру напрямків взаємодії з громадськістю в розуміння правоохоронної діяльності.

На думку окремих дослідників, правоохоронна діяльність охоплює такі напрями: діяльність із виявлення, запобігання й розслідування злочинів та інших правопорушень; діяльність із захисту державної (національної) безпеки, державного кордону та правопорядку в Україні; діяльність органів прокуратури; діяльність із забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [3, с. 22].

Ми ж вважаємо даний підхід більш характерним до радянської адміністративно-правової доктрини. У нинішніх умовах розуміння сутності публічного адміністрування, впровадження моделі надання послуг населенню тими або іншими суб'єктами публічного адміністрування очевидно стає необхідність виокремлення таких напрямків, як взаємодія з громадськістю, реалізація окремих соціальних проектів та комплексних програм у правоохоронній сфері.

Актуальним напрямком в умовах воєнного стану в Україні виступає також соціально-гуманітарна робота як елемент правоохоронної діяльності.

Таким чином, правоохоронна діяльність – це визначена нормами чинного законодавства діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, яка передбачає реалізацію ними сукупності заходів за допомогою використання низки інструментів та засобів та котра спрямована на: а) попередження порушень прав і свобод громадян; б) припинення правопорушень; в) виявлення причин, що могли б призвести до виникнення правопорушень; г) профілактику правопорушень.

Як відзначалось раніше, правоохоронна діяльність включає в себе можливість використання заходів, в тому числі й примусового характеру, що іноді призводить до порушення прав і свобод людини. Така діяльність будується на основі сукупності вихідних начал, відправних ідей, які прийнято називати принципами.

На переконання В.Я. Малиновського, принципи - це специфічне поняття, змістом якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наше знання про них. Він є результатом наукового пізнання, при цьому слід враховувати, що не всі закономірності, відноси-

ни і взаємозв'язки державного управління сьогодні досліджені та сформульовані у вигляді принципів [4].

Тож, у найбільш загальному розумінні принципи являють собою вихідні начала, відправні ідеї, які лежать в основі здійснення певної діяльності.

Найбільш дослідженим вказаний термін є з правової точки зору. Так, відповідно до точки зору М.С. Кельмана та О.Г. Мурашина, принципи права – це керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві, служать основним орієнтиром всієї правотворчої, правозастосовчої і правоохоронної діяльності державних органів [5, с.26].

З огляду на зазначене вище, принципи забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності являють собою вихідні начала (ідеї), ключові вимоги, які лежать в основі відповідного забезпечення.

Слід зауважити, що відповідні принципи формують не тільки ідейну основу для здійснення відповідної діяльності, а й визначають напрямки її реалізації та перспективи подальшого розвитку. Дотримання принципів забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності має обов'язкове значення для всіх учасників відповідних правовідносин, а відхилення від них може тягнути за собою настання юридичної відповідальності. На нашу думку, до ключових принципів у розрізі представленої проблематики найбільш доцільно віднести наступні.

- принцип верховенства права. Його дія поширюється на усі органи державної влади, органи регіонального і місцевого самоврядування та їх посадових осіб в усіх сферах нормотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності [6, с.51]. Сутність же цього принципу полягає у цілковитому пануванні права як неперушної

істини, духу закону, втіленні природного праворозуміння, непорушності загальних принципів права, розумінні права як цінності.

- принципу законності, сутність якого полягає у закріпленні загальнообов'язкових правил поведінки на рівні законів та інших підзаконних нормативно-правових актів та їх фактичному виконанні на засадах чіткості та рівності;

- принцип особистої недоторканності. Недоторканність передбачає такий стан, при якому не допускається порушення моральної, фізичної та інших цінностей людини шляхом примусу з боку держави, посадових осіб та інших громадян;

- принцип толерантності по відношенню до особливостей кожного окремого індивіда чи організації. Ні за яких обставин толерантність не може виправдовувати зазіхань на ці основні цінності. Даний принцип також покликаний забезпечувати рівне ставлення співробітників правоохоронних органів у своїй професійній діяльності до будь-яких осіб, незалежно від їх статі, раси, релігійної приналежності, національного походження тощо. Толерантність повинні проявляти кожна людина, окрема соціальна група, все суспільство в цілому та держава в особі єдиного законодавчого органу [7, с.40];

- принцип активної взаємодії з громадськістю, який ґрунтується на концепції співпраці, відкритості та довіри між правоохоронними органами і громадою.

- принцип відповідальності, під яким ми розуміємо фундаментальне положення, за якого правоохоронні органи повинні нести невідворотну відповідальність за свої дії і вчинки. Це включає проведення незалежних розслідувань порушень, покарання за незаконні дії та надання справедливої компенсації особам.

- принцип прозорості передбачає, що діяльність правоохоронних органів повинна бути прозорою та доступною для громадськості. Це включає оприлюднення інформації про права та обов'язки громадян, процедури, політику та результати їх діяльності.

Висновки

Підбиваючи підсумок представленого наукового дослідження варто зазначити, що наведений нами перелік принципів забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності не претендує на вичерпність. Разом із тим, ми переконані, що саме приведений перелік засад складає основу здійснення відповідної діяльності, а відтак він потребує законодавчого закріплення. Окрім того, і законодавець, і вітчизняні науковці повинні рухатись у сторону розширення переліку та змісту принципів забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності.

Так, постає нагальна потреба в осмисленні наведених принципів як на рівні філософського розуміння їх сутності, так і на рівні їх впровадження у щоденну діяльність правоохоронних органів. Кожен із запропонованих принципів має досліджуватися крізь призму його реального втілення у нових повноваженнях, врегулювання окремих напрямків діяльності тих або інших підрозділів. Адже саме принципи мають бути в основі законопроектної діяльності, створення відповідних методичних рекомендацій, посібників, монографій, бути їх надійною ідейною основою.

Література

1. Гудзь Л. В. Забезпечення виборчих прав громадян України та діяльність

міліції у цій сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2009. 21 с.

2. Білас А. І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження: дис канд. юрид наук : 12.00.01. Київ, 2016. 227 с.

3. Подоляка А. Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи. *Віче*. 2009. № 18. С. 22–23.

4. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник. Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.

5. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвор-

дами, тестами): підручник. Київ : Кондор, 2002. 353 с.

6. Скалецький Д.А. Принцип рівності конституційно-правового статусу людини і громадянина // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 07.12.2017). URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2506/1/48.pdf> (дата звернення 01.05.2023).

7. Грищенко А. В. Правовий закон: питання теорії та практики в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2002. 207 с.

АНОТАЦІЯ

З'ясовано, що правоохоронна діяльність – це визначена нормами чинного законодавства діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, яка передбачає реалізацію ними сукупності заходів за допомогою використання низки інструментів і засобів, та котра спрямована на: а) попередження порушень прав і свобод громадян; б) припинення правопорушень; в) виявлення причин, що могли б призвести до виникнення порушень прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Аргументовано, що принципи забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності являють собою вихідні начала (ідеї), ключові вимоги, які лежать в основі відповідного забезпечення. Зауважено, що відповідні принципи формують не тільки ідейну основу для здійснення відповідної діяльності, а й визначають напрямки її реалізації та перспективи подальшого розвитку. Дотримання принципів забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності має обов'язкове значення для всіх учасників відповідних правовідносин, а відхилення від них може тягнути за собою настання юридичної відповідальності.

Виокремлено та надано характеристику наступним ключовим принципам забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: верховенство права, законність, особистої недоторканності, рівності та рівноправності; толерантності та недискримінації. Обґрунтовано важливість та необхідність законодавчого закріплення вказаних вище принципів.

Ключові слова: принципи, принципи права, забезпечення, права людини, правоохоронна діяльність.

SUMMARY

It was found that law enforcement activity is the activity of specially authorized entities defined by the norms of current legislation, which involves the implementation of a set of measures by them using a number of tools and means, and which is aimed at: a) prevention of violations of the rights and freedoms of citizens; b) termination of offenses; c) identification of reasons that could lead to violations of the rights, freedoms and interests of a person and a citizen.

It is argued that the principles of ensuring human rights in law enforcement activities represent the starting principles (ideas), key requirements that underlie the appropriate provision. It is noted that the relevant principles form not only the ideological basis for the implementation of the relevant activity, but also determine the directions of its implementation and prospects for further development. Compliance with the principles of ensuring human rights in law enforcement activities is mandatory for all participants in the relevant legal relationship, and deviation from them may entail the onset of legal liability.

The following key principles of ensuring human rights in law enforcement activities are singled out and characterized: the rule of law, legality, personal integrity, equality and equity; tolerance and non-discrimination. The importance and necessity of legislative consolidation of the above-mentioned principles is substantiated.

Keywords: principles, principles of law, provision, human rights, law enforcement activity.